



**Prínos ľudskoprávných dokumentov
a dohovorov k riešeniu problematiky násilia
páchaného na ženách**



Prehľadová štúdia

Možnosť voľby 2018



Prínos ľudskoprávných dokumentov a dohovorov k riešeniu problematiky násilia páchaného na ženách (Vybrané rozhodnutia Výboru OSN pre odstránenie diskriminácie žien a Európskeho súdu pre ľudské práva)

Autorky (2018): Hana Magurová, Zuzana Magurová
Návrh a korektúry: Adriana Mesochoritsová

Štúdiu realizovalo: Možnosť voľby o.z., Medená 5, 811 02 Bratislava
www.moznostvolby.sk
<https://www.facebook.com/MoznostVolby>
<https://www.facebook.com/istanbulsky.dohovor>



Realizované s finančnou podporou Ministerstva spravodlivosti SR v rámci dotačného programu na presadzovanie, podporu a ochranu ľudských práv a slobôd a na predchádzanie všetkým formám diskriminácie, rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a ostatným prejavom intolerancie a s podporou Slovensko-česko ženského fondu. Za obsah tohto dokumentu je výlučne zodpovedná Možnosť voľby.



*Text neprešiel jazykovou korektúrou.
Copyright ©, 2018 Možnosť voľby, autorky.*

Prínos ľudskoprávných dokumentov a dohovorov k riešeniu problematiky násilia páchaného na ženách

Hana Magurová, Zuzana Magurová

Násilie páchané na ženách zasahuje do osobnej integrity a dôstojnosti žien, ohrozuje ich duševné aj fyzické zdravie a vo všetkých svojich formách a prejavoch predstavuje jedno z najzávažnejších porušení ľudských práv žien.

Násilie páchané na ženách predstavuje na Slovensku vážny spoločenský problém, čo potvrdil okrem celoštátnych reprezentatívnych výskumov (2004, 2008) aj reprezentatívny prieskum Agentúry Európskej únie pre základné práva (ďalej FRA) v roku 2014.¹ Okrem toho pre našu krajinu ostáva veľkou výzvou adekvátne a komplexné zabezpečenie služieb pre ženy a ich deti, rozvinutá multiinštitucionálna spolupráca a zabezpečenie primárnej prevencie. Podľa Mesochoritisovej, „státisíce žien na Slovensku sú vystavené rôznym formám násilia a každý deň prežívajú strach o zdravie, život a bezpečnosť seba a svojich detí. Veľa žien v dôsledku násilia zomiera, mnohé trpia fyzickými a psychickými následkami po celý život. Právo na život bez násilia je pritom základné ľudské právo, ktoré by mali verejné predstaviteľky a predstavitelia, ale aj celá verejnosť chrániť a naplňovať“ (Otázky a odpovede o Istanbulskej dohovore, 2017).

Na nevyhnutnosť komplexne riešiť násilie páchané na ženách ako problém porušenia ľudských práv a ako legitímny problém verejnej politiky, upozorňujú mimovládne organizácie, medzinárodné ľudskoprávne spoločenstvá, ako aj odborníci a odborníčky už niekoľko desiatok rokov a na jeho riešenie sú zamerané mnohé dokumenty OSN, Rady Európy i EÚ. Nazeranie na problematiku násilia na ženách sa v priebehu desaťročí menilo, pričom jej vývoj sa odzrkadľoval okrem iného aj v terminológii. Badat' to aj v legislatíve jednotlivých krajín. Pre angloamerickú oblasť sa stal typický pojem domáce násilie, pre nemecky hovoriace krajiny zas pojem násilie v rodine. Vo viacerých medzinárodných

¹ Malíková, D., Holubová, B.: Národná linka pre ženy zažívajúce násilie ako zdroj informácií o obetiach kriminality. In Obete kriminality, Paneurópska vysoká škola 2015, s. 72-87.

dokumentoch a štúdiách sa objavili pojmy domáce násilie, násilie páchané na ženách a rodovo podmienené násilie.²

1. Globálny systém ochrany pred násilím páchaným na ženách - Organizácia spojených národov (OSN)

Na ľudské práva žien boli zamerané **Dohovor OSN o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien (CEDAW)**³ z roku 1979 a keďže násilie páchané na ženách sa začalo považovať za jednu z najvýznamnejších foriem porušovania ľudských práv žien, bol v roku 1993 schválený prvý medzinárodný ľudsko-právny dokument sústredujúci sa predovšetkým na násilie páchané na ženách - **Deklarácia OSN o odstránení násilia páchaného na ženách (DEVAW)** a **Rezolúcia OSN o odstránení domáceho násilia na ženách** z roku 2004, ktorá nadväzuje na, Viedenskú a Pekinskú deklaráciu.

DEVAW⁴ definuje „**násilie na ženách**“ ako „akýkoľvek čin **rodovo podmieneného násilia**, ktorého dôsledkom je, alebo môže byť fyzická, sexuálna alebo duševná ujma alebo utrpenie žien, vrátane vyhrážania sa takýmito činmi, nátlaku alebo akéhokoľvek obmedzovania slobody, či už vo verejnom alebo súkromnom živote" (čl.1).

DEVAW zdôrazňuje, že „násilie páchané na ženách je porušovaním práv a základných slobôd žien, pretože znemožňuje alebo celkom anuluje možnosť žien využívať svoje ľudské práva a základné slobody....“ a „je demonštráciou historicky asymetricky rozdelenej moci medzi mužmi a ženami, ktorá viedla k nadvláde mužov nad ženami a k diskriminácii žien a ktorá bránila ženám naplno rozvíjať svoje schopnosti, uznávajúc tiež, že násilie na ženách je jedným z rozhodujúcich spoločenských mechanizmov, pomocou ktorého sú ženy násilím zatláčané do podriadenej pozície oproti mužom.“

Podľa Rezolúcie OSN o odstránení domáceho násilia na ženách, je **domáce násilie** na ženách rodovo podmienené, čiže je chápaný ako dôsledok nerovnosti moci medzi ženami a mužmi. **Domáce násilie** je „násilie, ktoré sa vyskytuje v rámci súkromnej sféry, vo

²Magurová, Z.:Legislativa týkajúca sa násilia páchaného na ženách. In:Násilie páchané na ženách ako problém verejnej politiky. Ed. Bútorova. Z.,Filadelfiová, J. Bratislava. Inštitút pre verejné otázky, 2005.ISBN 80-89104-79, s. 56, dostupné nahttp://www.ivo.sk/buxus/docs/publikacie/subory/nasilie_pachane_na_zenach.pdf

³Schválený roku 1979, platný od 3.9 1981, pre ČSFR platný od 1987, zákon č. 62/1987 Zb. The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW) dostupné na: <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/cedaw.htm>

⁴ Deklarácia OSN o odstránení násilia páchaného na ženách (DEVAW), dostupné na: http://www.esfem.sk/subory/prava/declaration_osn.pdf , Declaration on the Elimination of Violence against Women, dostupné na: <http://www.un.org/documents/ga/res/48/a48r104.htm>,

všeobecnosti medzi jednotlivcami, ktorí sú pokrvne alebo intímne príbuzní". Je jedným z najrozšírenejších, ale najmenej viditeľných foriem násilia na ženách, pričom jeho dôsledky postihujú mnohé oblasti života obetí. Domáce násilie môže mať rozličné formy, zahŕňajúc fyzické, psychické a sexuálne násilie. Zvlášť sa poukazuje na sexuálne násilie v manželstve, ktoré je doposiaľ v mnohých krajinách považované za čisto súkromnú záležitosť.

1.1. Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien (CEDAW)

CEDAW ako najvýznamnejší ľudskoprávny dohovor na medzinárodnej úrovni v podstate predstavuje listinu ľudských práv žien. V článku 1 definuje diskrimináciu žien ako „akékoľvek rozlišovanie, postihovanie alebo zvýhodňovanie na základe pohlavia, ktorých účelom alebo účinkom je poškodiť alebo porušiť uznávanie, užívanie alebo uplatňovanie ľudských práv a základných slobôd v politickej, ekonomickej, spoločenskej, kultúrnej, občianskej alebo vo všetkých ostatných oblastiach ženami bez ohľadu na ich manželský stav a na základe rovnosti mužov a žien“. Zároveň upravuje povinnosti štátov, ktoré na ochranu žien pred diskrimináciou a na zabezpečenie rovnosti musia naplniť. Princíp rovnoprávnosti sa musí odraziť v ich ústavách i ďalšej vnútroštátnej legislatíve, ktorá musí obsahovať aj prípadné sankcie zakazujúce akúkoľvek diskrimináciu žien.

Doposiaľ prijal CEDAW Výbor k téme násilia páchaného na ženách tri všeobecné odporúčania zamerané na násilie páchané na ženách: č.12/1987, č.19/1992 a najnovšie všeobecné odporúčanie č. 35. V odporúčaní č. 19⁵ CEDAW Výbor definoval **rodovo podmienené násilie** ako diskrimináciu a upravil zodpovednosť štátu za správanie sa súkromných osôb, ak zanedbajú povinnú a náležitú starostlivosť predchádzať porušovaniu práv, alebo nie sú schopné vyšetriť alebo potrestať porušenie práv a páchanie násilia.

Viacere dokumenty, deklarácie, dohovory na úrovni OSN mali len deklaratórny a odporúčací charakter s morálnym a politickým obsahom bez akejkoľvek právnej záväznosti, resp. bez akýchkoľvek mechanizmov na ich realizáciu. CEDAW je **právne záväzný** pre všetky štáty, ktoré ho ratifikovali, takže z neho pre štáty vyplývajú jednoznačné povinnosti, plnenie ktorých je monitorované prostredníctvom periodických správ štátov adresovaných v pravidelných intervaloch **Výboru pre odstránenie diskriminácie žien (CEDAW**

⁵ Všeobecné odporúčanie č. 19 (11. zasadnutie, 1992), dostupné na:
<http://www.gender.gov.sk/zastavmenasilie/informacie/osn/vseobecne-odporucanie-c-19/>

Committee).⁶ Z toho dôvodu sa popri **posudzovaní periodických správ** CEDAW výborom stalo podávanie **individuálnych sťažností** podľa Opčného protokolu významným mechanizmom na realizáciu práv žien.

1.2. Výbor pre odstránenie diskriminácie žien (CEDAW výbor)

Zmluvné strany sú povinné každé štyri roky predkladať správy o legislatívnych, súdnych, administratívnych alebo iných opatreniach, ktoré prijali za účelom uvedenia Dohovoru do života a o pokroku, ktorý sa v tomto smere dosiahol. Výbor tieto správy vyhodnocuje, pričom mimovládne organizácie môžu Výboru predkladať doplňujúce informácie k národným správam tzv. tieňové správy. Po preskúmaní správ a informácií zmluvných štátov vedie v rámci svojich zasadnutí konštruktívny dialóg. Následne Výbor spracuje návrhy na záverečné zistenia a odporúčania.

Kombinovaná periodická správa Slovenskej republiky k CEDAW⁷

Druhú, tretiu a štvrtú periodickú správu Slovenskej republiky k CEDAW (za obdobie 1998 – 2006) prerokoval CEDAW výbor na svojom 41. zasadnutí, ktoré sa konalo v dňoch od 30.6. – 18.7. 2008 v New Yorku. Zasadnutie k Slovensku sa konalo 14.7. 2008.

Výbor vo svojich záverečných zisteniach vyjadril poľutovanie nad tým, že bola predložená s desaťročným oneskorením. V časti týkajúcej sa násilia páchaného na ženách za pozitívne stránky výbor považoval ratifikáciu Opčného protokol k Dohovoru, a že Slovensko prijalo právne opatrenia na elimináciu diskriminácie žien vrátane novelizácie Trestného zákona, Trestného súdneho poriadku a iných zákonov v rokoch 1999 až 2002, ktoré trestne postihujú násilie páchané na ženách, najmä domáce násilie, a zavádzajú predbežné opatrenia proti páchatelom násilných činov.

Výbor však znepokojovalo, že vtedajšia platná legislatíva zrejme nie je komplexná a špecifická v zmysle primeraného obsiahnutia všetkých foriem násilia páchaného na ženách. Výbor bol znepokojený aj vysokou mierou výskytu násilia páchaného na ženách a dievčatách,

⁶ Je v zmysle článku 17 CEDAW-u orgánom na sledovanie a vyhodnocovanie pokroku dosahovaného zmluvnými štátmi pri jeho plnení. Skladá sa z 23 expertov volených zmluvnými stranami Dohovoru. Podľa článku 18 sú zmluvné štáty povinné predkladať Výboru správy o legislatívnych, súdnych, administratívnych alebo iných opatreniach, ktoré prijali na zabezpečenie účinnosti Dohovoru, a to iniciálnu správu do jedného roka po nadobudnutí platnosti pre príslušný štát, a potom každé 4 roky. Výbor tieto správy kontroluje a zabezpečuje ich vyhodnocovanie. Mimovládne organizácie môžu Výboru predkladať doplňujúce informácie k národným správam tzv. tieňové správy. Po preskúmaní správ a informácií zmluvných štátov vedie v rámci svojich zasadnutí konštruktívny dialóg. Následne Výbor spracuje návrhy na záverečné zistenia a odporúčania.

⁷ Uvádzame len časti, ktoré sa týkajú násilia páchaného na ženách

vrátane vrážd v dôsledku domáceho násilia. So znepokojením vnímal nedostatok informácií v správe Slovenska o pomoci ženám zažívajúcim násilie a vyčlenenia finančných zdrojov na programy zamerané na boj s násilím páchaným na ženách. Výbor bol navyše znepokojený nedostatkom preventívnych programov a kampaní zameraných na rôzne skupiny obyvateľstva, vrátane mužov, žien a zraniteľných komunit, so zvláštnym zreteľom na skutočnosť, že niekoľko sektorov obyvateľstva nevníma fenomén násilia páchaného na ženách. Výbor naliehal na Slovensko, aby priradilo vysokú prioritu zavedeniu komplexných a holistických opatrení, ktoré by sa týkali všetkých foriem násilia páchaného na ženách v rodine a v spoločnosti.

Výbor vyzval, aby zabezpečilo, že takéto násilie bude stíhané a trestané s náležitou vážnosťou a rýchlosťou, a že ženy, obeť násilia, budú mať k dispozícii okamžité nástroje nápravy a ochrany. Výbor požadoval, aby legislatíva k násiliu páchanom na ženách bola, čo sa týka žien špecifická a komplexná, zahŕňala všetky formy násilia a bola v súlade so Všeobecným odporúčaním Výboru č. 19. Výbor ďalej odporúčal prijatie opatrení na zabezpečenie bezpečných domov pre ženy - obeť násilia, v dostatočnom počte a s primeranými štandardmi, a zabezpečenie celkového scitlivenia štátnych úradníkov a úradníčok, predovšetkým orgánov činných v trestnom konaní, poskytovateľov zdravotnej starostlivosti a sociálnych pracovníkov a pracovníčok na všetky formy násilia páchaného na ženách. Výbor vyzval zmluvný štát na prijatie opatrení v oblasti zvyšovania povedomia prostredníctvom médií a programov verejného vzdelávania, vrátane kampaní o nulovej tolerancii, aby bolo takéto násilie spoločensky a morálne neprijateľné, a na vypracovanie štúdie o hlavných príčinách vrážd v dôsledku domáceho násilia.

Piatu a šiestu tzv. kombinovanú periodickú správu Slovenskej republiky k CEDAW predložila Slovenská republika v roku 2015 a výbor ju prerokoval dňa 12. novembra 2015 v Ženeve. Výbor CEDAW vo svojich **záverečných zisteniach** pre Slovenskú republiku v roku 2015⁸ v časti „**Násilie na ženách**“ v ods. 20 „so **znepokojením zaznamenal**:

- a) značné omeškania v prijímaní komplexných právnych predpisov v oblasti násilia na ženách, vrátane domáceho násilia, a v ratifikácii Dohovoru Rady Európy o predchádzaní násiliu na ženách a domácemu násiliu a o boji proti nemu;
- b) nízku mieru ohlasovania prípadov násilia na ženách samotnými obeťami, nízky počet prípadov stíhania a odsúdenia páchatel'ov, ako aj obmedzené uplatňovanie ochranných príkazov políciou, predovšetkým v prípadoch sexuálneho násilia;

⁸ http://moznostvolby.sk/wp-content/uploads/2008/09/cedaw_zzslovensko_2008_sk_prekladmoznostvolby_final.pdf

c) absenciu koordinovaného systému preventívnych opatrení a podpore obetiam, vrátane poskytovania bývania a právnej, lekárskej a psychologickej pomoci v prípadoch rodovo podmieneného násillia na ženách;

d) vysoký výskyt rodovo podmieneného násillia a škodlivých praktík na ženách, vrátane obchodovania so ženami a nútených sobášov, predovšetkým medzi rómskymi ženami žijúcimi v segregovaných oblastiach.“

V ods. 21. odvolávajúc sa na všeobecné odporúčanie č. 19 o násillí na ženách „výbor **naliehavo žiada** zmluvnú stranu, aby:

a) urýchlila prijatie Zákona o prevencii a odstránení násillia na ženách a domáceho násillia v súlade s Dohovorom Rady Európy o predchádzaní násilliu na ženách a domácemu násilliu a o boji proti nemu (Istanbulský dohovor), ako aj ratifikáciu Istanbulského dohovoru, ktoré zabezpečia rodovo špecifický prístup k tomuto problému, a zabezpečia aktívnu a zmysluplnú účasť organizácií na ochranu práv žien, predovšetkým tých, ktorých činnosť sa zameriava na znevýhodnené a marginalizované skupiny žien, na implementácii a monitorovaní týchto právnych predpisov;

b) zabezpečila, aby boli páchatelia násillia a škodlivých praktík na ženách stíhaní a potrestaní ukladaním sankcií zodpovedajúcich závažnosti spáchaných trestných činov, aby účinne vymáhala a monitorovala dodržiavanie ochranných príkazov voči páchatelom domáceho násillia, a aby zabezpečila dostatočnú dobu trvania takýchto príkazov s cieľom primeranej ochrany dotknutých žien;

c) zabezpečila pre ženy - obeť násillia primeraný prístup k ochrane a pomoci, vrátane zaistenia dostatočného počtu štátom financovaných bezpečných ženských domov na celom území zmluvného štátu, a zvyšovala informovanosť žien a širokej verejnosti o trestnom charaktere násillia na ženách, vrátane domáceho a sexuálneho násillia, s cieľom povzbudzovať ženy, aby nahlasovali prípady násillia na nich páchané;

d) prijala a účinne implementovala cielený program na odstránenie rodovo podmieneného násillia a škodlivých praktík na rómskych ženách a dievčatách a zhromažďovala štatistické údaje o všetkých formách rodovo podmieneného násillia, vrátane domáceho násillia, rozdelené podľa pohlavia, veku, etnického/menšinového postavenia a vzťahu medzi obeťou a páchatelom, a aby uskutočňovala prieskumy a výskum o miere násillia na ženách v zmluvnom štáte a o jeho základných príčinách.“

1.3. Individuálne sťažnosti na základe Opčného protokolu k CEDAW-u

Veľký posun v uplatňovaní mechanizmu dohovoru nastal prijatím Opčného protokolu k Dohovoru o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien (prijatý 22.12.1999, ratifikovaný 22. 9.2000, uverejnený v Zb. č. 343/2001 Z.z.), ktorý je považovaný za nástroj záruky uplatňovania ženských ľudských práv v krajinách, ktoré ho prijali. Umožňuje totiž ženám podávať individuálne sťažnosti na porušovanie ľudských práv žien Komisii pre odstránenie diskriminácie žien, ktorá musí tieto sťažnosti prerokovať a riešiť (čl.2). Okrem toho upravuje v čl.8 aj vyšetrovaciu procedúru. Tá sa uplatňuje ak výbor dostane spoľahlivé informácie o vážnom/systematickom porušovaní práv v zmluvnom štáte

A.T. v. Maďarsko október 2003 - individuálna sťažnosť na porušovanie ľudských práv na základe Opčného protokolu k CEDAW – k násiliu páchanému na ženách

Ide o prvé meritórne rozhodnutie výboru podľa Opčného protokolu. Jeho podstatou je pozitívna povinnosť štátu zakročiť a zabrániť domácemu násiliu s dôrazom na zlyhanie štátu zabezpečiť ochranu ľudských práv sťažovateľky pred ich porušovaním súkromnou osobou.

Sťažovateľka uviedla že dlhý čas bola pravidelne vystavená násiliu zo strany jej manžela, čo vydokladovala aj lekáorskými správami.. V civilnom konaní o obmedzení vstupu manžela do spoločného obydlija súd v Budapešti v septembri 2003 konečným rozhodnutím zamietol jej návrh s odôvodnením, že by došlo k obmedzeniu vlastníckych práv jej manžela. Voči tomuto rozhodnutiu sa podala mimoriadny opravný prostriedok, kde prebiehalo konanie od januára 2004.

Sťažovateľka podala v rámci civilno-právneho konania návrh na rozdelenie majetku, ktorý však bol takisto zamietnutý.

Zároveň prebiehali aj trestné konania proti manželovi kvôli napadnutiu a ublíženiu na zdraví a znásilneniu. Sťažovateľka uviedla, že bola ohrozená jej psychická integrita, psychické a fyzické zdravie a bol ohrozovaný jej život. Sťažovateľka nemala možnosť domôcť sa vydania akéhokoľvek predbežného ochranného opatrenia, resp. opatrenia na zákaz vstupu do obydlija. Napriek žiadosti o pomoc, nemala možnosť získať ubytovanie pre seba ani deti v špecializovanom dome pre ženy. Sťažovateľka sa tak vo svojej krajine bezúspešne dožadovala ochrany pred násilím zo strany manžela.

Sťažovateľka napriek tomu, že väčšia časť útokov manžela sa odohrala pred nadobudnutím účinnosti Opčneného protokolu v Maďarsku a napriek tomu, že nevyčerpala všetky dostupné prostriedky na vnútroštátnej úrovni, keďže útoky spolu vytvárajú kontinuitu pravidelného domáceho násillia a je život je stále v ohrození, namietala porušenie CEDAW:

čl. 2 povinnosť štátu eliminovať diskrimináciu žien

čl.5 – potláčanie predsudkov a praktík založených na stereotypoch

čl.16 – diskriminácia v manželstve v rodinných vzťahoch

Hoci CEDAW neobsahuje žiadne ustanovenie o násilí páchanom na ženách alebo domácom násilí, uvedené články 2, 5, 16, ktorých porušenie sťažovateľka namietala, sú aplikovateľné v spojení so všeobecnými odporúčaniami č. 12 – ochrana žien pred všetkými druhmi násillia (sexuálneho, domáceho, obťažovania.. a č.19 – diskriminácia nie je obmedzená len na postupy a konanie vlády konkrétneho štátu alebo na konanie na jeho príkaz. Preto aj štáty môžu byť zodpovedné za konanie súkromných osôb ak zanedbajú povinnú starostlivosť predchádzať porušovaniu práv, alebo nie sú schopné vyšetriť alebo potrestať porušenie práv a páchanie násillia.

Výbor uviedol, že právo žien na život, fyzickú a psychickú integritu nemôže byť podriadené iným právam, ani vlastníckemu a právu na súkromie. Výbor preto rozhodol, že došlo k porušeniu článkov 2 a), b), e), 5 a), 16) Dohovoru a zaslal Maďarsku svoje odporúčania voči sťažovateľke i všeobecné odporúčania

V rámci odporúčaní voči sťažovateľke výbor navrhol – prijať okamžité efektívne opatrenia na zabezpečenie fyzickej a psychickej integrity sťažovateľky a jej rodiny, priznať jej finančný príspevok na deti, zabezpečiť jej a jej deťom spoločné bezpečné bývanie , právnu pomoc ako i finančné zadosťučinenie za fyzickú a duševnú ujmu.

Vo všeobecných odporúčaníach výbor navrhol – prijať nevyhnutné opatrenia na realizáciu národnej stratégie na prevenciu násillia na ženách a maximálnu právnu ochranu obetí násillia, zabezpečiť pravidelné tréningy Dohovore a Opčnom protokole pre sudcov a právnikov, prijať novú legislatívu oproti násilliu, vrátane predbežných opatrení o zákaze vstupu do obydlia, budovanie bezpečných domov pre ženy, rýchly prístup k spravodlivosti, pripraviť špeciálne programy pre násilníkov.

Nie všetky odporúčania Výboru Maďarsko akceptovalo. Nevyplatilo sťažovateľke žiadne zadosťučinenia, neposkytlo bezpečné bývanie z obavy o vytvorenie nežiaduceho precedensu s odôvodnením, že odporúčanie nie je záväzným rozhodnutím. To na význame rozhodnutia Výboru nič nemení, lebo došlo aspoň k čiastočným legislatívnym zmenám, aj ďalšie ženy,

ktoré zažili násilie sa začali na údoch dožadovať aplikácie CEDAWu a štát začal budovať krízové centrá a bezpečné domy pre ženy.

2. Európsky regionálny systém pred násilím páchaným na ženách

2.1.Rada Európy

Rada Európy (ďalej len RE), ktorá vznikla v roku 1949 je základom európskeho systému ochrany ľudských. Pod záštitou RE bol v roku 1950 podpísaný **Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd** (ďalej len EDĽP alebo dohovor), ktorý spočiatku zakotvoval najmä občianske a politické práva, neskoršími dodatkovými protokolmi sa však jeho zameranie rozšírilo. EDĽP vytvoril štandard ochrany ľudských práv v členských štátoch RE⁹. Rešpektovanie dohovoru zabezpečuje **Európsky súd pre ľudské práva** (ESĽP alebo súd) ako mimoriadne silný kontrolný a donucovací mechanizmus, na ktorý sa môžu po vyčerpaní vnútroštátnych prostriedkov nápravy obrátiť aj jednotlivci, ktorí namietajú porušenie svojich základných práv a slobôd garantovaných EDĽP. Všeobecná ochrana ľudských práv v Európe je teda v prvom rade doménou RE a ESĽP.

RE podobne ako OSN postupne prijímala dôležité dokumenty zamerané na ochranu ľudských práv žien a elimináciu násilia páchaného na ženách. V roku 2002 bolo prijaté **Odporúčanie Rec(2002)5 Výboru ministrov členským štátom o ochrane žien pred násilím**, v ktorom došlo k zosúladieniu terminológie i zjednoteniu východísk dokumentov OSN. V súlade s definíciou uvedenou v prílohe k Odporúčaniu sa má chápať pojem „**násilie na ženách**“ ako akýkoľvek čin **rodovo podmieneného násilia**, ktorý má, alebo pravdepodobne bude mať za následok fyzickú, sexuálnu alebo psychickú ujmu či utrpenie ženy, vrátane vyhrážok uskutočniť takéto činy, prinútenie alebo svojvoľné zbavenie slobody, bez ohľadu na to, či sa tak stane vo verejnom alebo súkromnom živote. Toto zahŕňa „**domáce násilie**“, vrátane, okrem iného fyzickej a duševnej agresie, citového a psychického zneužívania, znásilnenia a sexuálneho zneužívania, krvismilstva(incestu), znásilnenia medzi manželskými partnermi, riadnymi alebo príležitostnými partnermi a spolubývajúcimi, trestných činov spáchaných v mene cti, mrzačenia ženských pohlavných orgánov a sexuálneho mrzačenia a iných tradičných praktík, ktoré škodia ženám, ako sú napr. nútené manželstvá.

⁹ Význam EDĽP podčiarkuje aj skutočnosť, že v súčasnosti sa štát nemôže stať členom RE, či pristúpiť k EÚ bez toho, aby bol z jeho strany Dohovor podpísaný a ratifikovaný.

Keďže násilie na ženách, vrátane domáceho násilia je výsledkom nerovnováhy moci v spoločnosti, predstavuje porušovanie ľudských práv a je hlavnou prekážkou na ceste prekonávania nerovností medzi ženami a mužmi. Napriek pozitívnemu vývoju v oblasti práva, politiky a praxe, sa tento problém stále vyskytuje v každom členskom štáte RE, na všetkých úrovniach spoločnosti. S cieľom nájsť východisko z tejto situácie, rozhodli sa hlavy štátov a vlád členských krajín RE spustiť v novembri 2006 Kampaň na boj proti násiliu na ženách, vrátane domáceho násilia, ktorá trvala až do polovice roku 2008.

2.1.1. Európsky súd pre ľudské práva (ESLP)

ESLP sa problematikou domáceho násilia a násilia páchaného na ženách a zaoberal v kontexte práva na život (čl. 2), zákazu neľudského alebo ponižujúceho zaobchádzania alebo trestu (čl. 3), práva na rešpektovanie súkromného a rodinného života (čl. 8), neexistencie účinného vnútroštátneho prostriedku nápravy (čl. 13.) a zákazu diskriminácie (čl. 14) dohovoru.

Kontrová v. Slovensko (2007)¹⁰

Tento prípad sa týkal známej tzv. tušickej tragédie. Sťažovateľka dňa 2. novembra 2002 podala trestné oznámenie na svojho manžela za fyzické napadnutie a bitie elektrickým káblom, pričom uviedla, že manžel ju dlhodobo týra. Zároveň predložila aj lekársku správu na základe ktorej sa predpokladala jej práceneschopnosť v trvaní 7 dní. Následne v polovici novembra prišla aj s manželom na políciu a chcela zobrať svoje podanie späť. Službu konajúci policajti im odporučil, aby doložila lekársku správu, podľa ktorej jej práceneschopnosť netrvala viac ako 6 dní. Takúto správu sťažovateľka doplnila 21 novembra 2002. Na základe toho bola vec posúdená ako priestupok a polícia vec odložila. V noci z 26. na 27. decembra 2002 telefonovali na políciu sťažovateľka aj jej príbuzná s tým, že manžel sťažovateľky má strelnú zbraň a vyhráža sa zabitím seba i detí. Zároveň žiadali, aby prišla policajná hliadka. Tá prišla a odviezla sťažovateľku do domu jej rodičov a požiadala ju, aby nasledujúce ráno prišla kvôli spracovaniu záznamu o incidente. Manžel sťažovateľky miesto opustil ešte pred príchodom vyslanej policajnej hliadky. Dňa 27. decembra sťažovateľka v sprievode svojho brata navštívila miestnu políciu a 31. decembra ráno políciu v okresnom meste. Tam spomenula aj svoje podanie z 2. novembra 2002 a opísala aj incident

¹⁰ Rozsudok ESLP v Štrasburgu z 31. mája 2007 – Kontrová v. Slovensko (no. 7510/04).

z noci 26. a 27. decembra. Dopoludnia 31. decembra medzi 11.00 a 11.15 manžel sťažovateľky zastrelil nelegálne držanou strelnou zbraňou obe ich deti i seba.

V následnom trestnom konaní, skončenom v roku 2006, po napadnutí rozhodnutia generálnym prokurátorom kvôli oslobodzujúcim rozsudkom, vnútroštátne sudy odsúdili troch policajtov za trestný čin marenia úlohy verejného činiteľa z nedbanlivosti s tým, že zanedbaním svojich povinností nezabránili tomu, aby manžel sťažovateľky uskutočnil svoje vyhrážky.

Medzitým sa sťažovateľka dvakrát obrátila na ústavný súd, namietajúc okrem iného porušenie práva svojich detí na život, svojho práva na ochranu pred neoprávneným zasahovaním do súkromného a rodinného života a práva na súdnu a inú právnu ochranu. Ústavný súd sťažnosť v oboch prípadoch odmietol. V roku 2003 ako predčasnú, s poukazom na to, že trestné konanie stále prebiehalo (s odlišným stanoviskom jedného sudcu, podľa ktorého nebol dôvod na odmietnutie ústavnej sťažnosti v časti týkajúcej sa porušenie práva maloletých detí sťažovateľky na život a jej práva na súkromný život). V roku 2004 z dôvodu nevyčerpania dostupných prostriedkov nápravy.

Pred ESLP sťažovateľka tvrdila, že polícia mala pozitívny záväzok chrániť život jej detí a že tento záväzok nespĺnila neprijala primerané opatrenia. Polícia mala klasifikovať hrozby zosnulého manžela sťažovateľky, ktorý po dlhodobom vyhrážaní zastrelil ich dve maloleté deti, ako trestné činy, vyšetriť a stíhať ich z vlastného podnetu. Sťažovateľka namietala: porušenie práva na život svojich detí (čl. 2.), porušenie svojho práva na rešpektovanie súkromného a rodinného života (čl. 8.), porušenie práva na prístup k súdu (čl. 6.) neexistenciu účinného vnútroštátneho prostriedku nápravy (čl. 13.) dohovoru.

Sťažovateľka tvrdila, že sa napriek trestnému konaniu vedenému na vnútroštátnej úrovni a následnému odsúdeniu dotknutých policajtov nemohla domôcť adekvátnej nápravy vo vzťahu k porušeniam jej práv. K porušeniu jej práv a práv jej detí došlo nesprávnym úradným postupom, za ktorý zodpovedá štát. V tom čase platil zákon č. 58/1969 Zb. o zodpovednosti za škodu spôsobenú rozhodnutím orgánu štátu alebo jeho nesprávnym úradným postupom, ktorý však neumožňoval náhradu nemajetkovej ujmy. V dôvodovej správe k novele tohto zákona z roku 2003 sa uvádzalo, že doterajší zákon neumožňuje odškodnenie nemajetkovej ujmy, a preto sa občania obracajú na európsky súd. Štát odkazoval sťažovateľku na ochranu osobnosti voči konkrétnym osobám, ale sťažovateľke nespôsobila škodu konkrétna osoba, ale policajti, ktorí konali v mene štátu.

ESLP vo svojom rozhodnutí o prijateľnosti sťažnosti z júna 2006 a v rozsudku z mája 2007 neakceptoval argumentáciu vlády o nevyčerpaní vnútroštátnych prostriedkov nápravy,

konkrétne žaloby na ochranu osobnosti. Dospel k názoru, že vládou uvádzaná vnútroštátna súdna prax sa vytvorila až neskôr. V čase, kedy došlo k skutkovým okolnostiam tvoriacim základ tejto sťažnosti ešte neexistovala. Preto ju sťažovateľka ani nemohla považovať za účinný prostriedok nápravy.

Vo vzťahu k podstate sťažnosti súd s poukazom na závery vnútroštátnych súdov konštatoval porušenie článku 2 dohovoru z dôvodu nevykonania dostatočných opatrení na ochranu života sťažovateľkiných detí, článku 13 dohovoru, keď dospel k záveru, že sťažovateľka v tom čase nemala k dispozícii prostriedok nápravy, ktorý by bol považovaný za účinný.

Ďalej ESLP rozhodol, že námietky podľa článku 8 a 6 ods. 1 Dohovoru spočívajú na rovnakých skutkových okolnostiach ako už preskúmané námietky a nepovažoval preto za potrebné preskúmať ich osobitne.

Podľa ESLP došlo k **porušeniu článku 2** (právo na život) dohovoru v súvislosti so **zlyhaním príslušných orgánov** zabezpečiť ochranu životov detí sťažovateľky a skonštatoval, že miestna polícia vzhľadom na trestné oznámenie z novembra 2002 a na núdzové telefonáty z decembra 2002 vedela o situácii v rodine sťažovateľky. V súlade s aplikovateľnou právnou úpravou bola polícia v nadväznosti na to povinná: prijať trestné oznámenie, okamžite začať vyšetrovanie a trestné stíhanie proti manželovi sťažovateľky, viesť riadny záznam o núdzových volaniach a navrhnúť ďalší postup vo veci a prijať opatrenia v nadväznosti na tvrdenie, že manžel sťažovateľky mal brokovnicu a vyhrážal sa, že ju použije.

ESLP zdôraznil že **nestačí, aby sa štát iba zdržal** úmyselného alebo protiprávneho usmrteniu osoby, ale musí **tiež urobiť primerané kroky** na ochranu života tých, ktorí spadajú do jeho právomoci. To zahŕňa primárnu povinnosť štátu zabezpečiť právo na život zavedením účinných trestnoprávných ustanovení k odstrašeniu páchania protiprávných činov proti osobe spoločne so systémom uplatňovania práva za účelom prevencie, potlačania a trestania porušenia tých a to ustanovení. To zahŕňa za určitých okolností tiež **pozitívne záväzky** chrániť jednotlivca, ktorého život je ohrozený trestným konaním iného jednotlivca. Rozsah **pozitívnych záväzkov** treba vykladať takým spôsobom, ktorý nekladie na štátne orgány nereálnu alebo neprimeranú záťaž. Ak má vzniknúť pozitívny záväzok, musí byť preukázané, že štátne orgány v okamihu existencie skutočného a bezprostredného rizika vedeli alebo mali vedieť o nebezpečenstve, ktoré pre život konkrétneho jednotlivca predstavuje trestné konanie tretej osoby, a že neprijali opatrenia patriace do ich právomoci, ktoré sa dajú rozumne očakávať na zabránenie tomuto nebezpečenstvu

Situácia v rodine sťažovateľky bola známa miestnemu oddeleniu polície na základe komunikácie so sťažovateľkou, s jej príbuznými pri rôznych príležitostiach, ktorá zahŕňala rôzne obvinenia, ako dlhodobé fyzické psychické týranie, kruté bitie elektrickým káblom vyhrážanie sa pištoľou. Pre políciu vznikol podľa zodpovedajúcich ustanovení zákona o polícii a služobných predpisov rad konkrétnych povinností, ktorých splnenie však táto nezabezpečila. Podľa ESĽP tak **došlo k porušeniu práv sťažovateľky a jej detí nesprávnym úradným postupom policajtov, za ktorý zodpovedá štát.**

ESĽP priznal sťažovateľke 25 000 € ako náhradu nemajetkovej ujmy a 4 300 € ako náhradu trov a výdavkov. Zvyšok jej nárokov zamietol.

Je smutné, že až po tejto tragédii, kedy polícia nepristupovala k prípadu komplexne ako k dlhodobému týraniu a posudzovala len jednotlivé útoky, nastali zmeny v prístupe polície k takýmto prípadom a bola schválená novela zákona o policajnom zbore, na základe ktorej je možné zakázať vstup násilnej osobe do spoločného obydlija.

Prípad Opuz proti Turecku (2009) ¹¹

Sťažovateľku a jej matku niekoľko rokov napádal a ohrozoval manžel sťažovateľky, pričom im obom často krát spôsobil život ohrozujúce zranenia. Okrem jednej výnimky nebolo voči nemu začaté trestné stíhanie, pretože obe ženy vzali späť svoje trestné oznámenia, s vysvetlením, že manžel sťažovateľky ich k tomu donútil vyhrážkami, že ich zabije. Manžel následne sedemkrát bodol sťažovateľku, za čo dostal pokutu splatnú v splátkach. Obe ženy podali niekoľko trestných oznámení, v ktorých tvrdili, že ich životy sú ohrozené. Manžel bol vypočutý a prepustený. Keď sa obe ženy pokúsili odsťahovať, manžel zastreľil svoju svokru odôvodňujúc to tým, že bránil svoju česť. Bol odsúdený za vraždu na trest doživotia, ale až do rozhodnutia o podanom odvolaní bol na slobode a následne, podľa slov sťažovateľky, pokračoval vo vyhrážaní.

Šlo o **prvý prípad**, kedy sa ESĽP zaoberal otázkou **násilia páchaného na ženách**. V minulosti riešil iba prípady násilia v rodinne na deťoch a násilia páchaného bývalými partnermi, avšak mimo domova. Rozhodnutie je v súlade so súčasným vývojom v medzinárodnom práve považovať domáce násilie za veľmi závažný problém. ESĽP skonštatoval, že domáce násilie je veľmi rozšírený fenomén a nie je možné brať ho na ľahkú váhu. ESĽP jednoznačne a nekompromisne **odsúdil domáce násilie** nielen pre rozpor s **článkom 2** (právo na život) a **článkom 3** (zákaz neľudského alebo ponižujúceho

¹¹ Rozsudok ESĽP v Štrasburgu z 9. júna 2009 – Opuz v. Turecko (no. 33401/02).

zaobchádzania alebo trestu) dohovoru, ale aj pre rozpor so zákazom diskriminácie obsiahnutým v **článku 14** dohovoru . Zároveň sa ESĽP významnou mierou oprel o rozhodnutia iných medzinárodných ľudsko-právnych orgánov, ktoré už mali možnosť podobný prípad posudzovať.

Pri článku 3 ESĽP jasne **odmietol možnú argumentáciu, že domáce násilie je súkromný konflikt** vo vnútri rodiny, do ktorého štát nemôže zasahovať. Naopak potvrdil, že ide o závažné **porušenie ľudských práv**, na ktoré štát musí primerane reagovať. Rozsudok je dôkazom toho, že povinnosti štátu sa zďaleka nevyčerpávajú prijatím legislatívy proti domácejmu násiliu. To je len prvý krok. Turecko, aj keď malo v tejto oblasti pomerne pokrokovú legislatívu už od roku 1998, zlyhalo v jej implementácii. ESĽP, ako už dokázal v mnohých svojich rozsudkoch, vyžaduje, aby sa **ľudské práva chránili v praxi a nie iba na papieri**.

V danom prípade mal celkový prístup tureckých úradov k domácejmu násiliu za následok, že sa zistilo porušenie článku 3 dohovoru z dôvodu porušenia záväzku **náležitej starostlivosti** (due diligence) v boji proti domácejmu násiliu. Nezaujímajúc riešiť prípady domáceho násillia a priet'ahy súdneho systému mali za následok absenciu efektívnej ochrany proti domácejmu násiliu.

Zároveň ESĽP podrobil kritike aj samotnú legislatívu. Ako vyplýva rozsudku, stíhanie domáceho násillia je vážnym verejným záujmom, ktorý nemožno podmieňovať súhlasom obete. Takáto ochrana sa míňa účinku, čo potvrdil aj tento prípad, keď obeť pod vyhrážkami svoje obvinenia opakovane s'tahovala. Zákony musia umožňovať trestné stíhanie domáceho násillia aj bez ohľadu na vyjadrenie obete. Takisto tresty pre páchatel'ov domáceho násillia musia byť dostatočne vysoké, aby mali odstrašujúci účinok.

Posledná časť s'tažnosti, poukázala na porušenie zákazu diskriminácie na základe pohlavia. S'tažovateľka namietala, že turecké zákony a prax boli voči ženám diskriminujúce, lebo záujmy a život žien boli považované za nižšie ako záujem na zachovaní rodiny. V tejto súvislosti sa ESĽP sa **odvolal na CEDAW**.

Došlo tak zásadnému posunu v rozhodovaní ESĽP keď dospel k záveru, **že neefektívna ochrana pred domácim násillím predstavuje diskrimináciu na základe pohlavia**. Týmto sa jasne pomenúva štruktúrny problém, ktorým domáce násillie je. Až na výnimky sú jeho obeťami ženy. Ak teda štát proti domácejmu násiliu efektívne nebojuje obeťami jeho nečinnosti sú ženy.

Konštatovaním, že neefektívne ochrana pred domácim násillím predstavuje diskrimináciu žien, sa judikatúra ESĽP zaradila k praxi iných medzinárodných orgánov, ktoré podobne vidia

súvislosť medzi domácim násilím a zákazom diskriminácie. Práve pre zdôraznenie praxe a argumentácie iných orgánov CEDAW výboru a Medziamerickej komisie pre ľudské práva a odvolávanie sa na iné medzinárodné inštrumenty je tento rozsudok prelomový.

Uvedenú doktrínu zodpovednosti štátu za násilie páchané na ženách zo strany neštátnych aktérov rozvinul ESPLP aj vo svojich ďalších rozhodnutiach ako E. S. a ostatní proti Slovensku (2009), Hajduová proti Slovensku (2010) A. proti Chorvátsku (2010), Valiulienė proti Litve (2013), Eremia a ostatní proti Moldavsku (2013).

Prípady E. S. a ostatní proti Slovensku (2009)¹²

Sťažovatelia matka a jej tri deti žalovali Slovenskú republiku pre porušenie ich práv podľa článku 3 (zákaz mučenia), 5 ods. 1 (právo na osobnú slobodu a bezpečnosť) a 8 (právo na rešpektovanie súkromného a rodinného života) dohovoru. K porušeniu práv malo dôjsť v dôsledku toho, že zainteresované štátne orgány sťažovateľom neposkytli primeraným spôsobom ochranu pred zaobchádzaním, ktorému boli vystavení zo strany bývalého manžela prvej sťažovateľky a otca druhej a tretej sťažovateľky a štvrtého sťažovateľa.

Prvá sťažovateľka podala v roku 2001 na svojho manžela trestné oznámenie pre týranie jej a detí a pohlavné zneužívanie jednej z dcér. Podala tiež návrh na rozvod a ešte počas konania o rozvode sa na súde domáhala vydania predbežného opatrenia (podľa súčasnej úpravy neodkladného opatrenia), ktorým by sa jej manželovi zakázalo užívať obecný byt, ktorý mali spoločne v nájme. Súd však jej návrh na vydanie predbežného opatrenia zamietli s tým, že otec detí má k bytu nájomné právo, ktoré nie je možné obmedziť a že prvá sťažovateľka bude môcť podať návrh na zrušenie spoločného nájmu bytu až po skončení rozvodového konania. Krajský súd okrem toho vyjadril názor, že predbežné opatrenie by mohlo byť nariadené, ak by prvá sťažovateľka formulovala petit návrhu tak, že sa jej manželovi nariaďuje zdržať sa neprimeraného správania voči nej a deťom a ich ohrozovania. Súd manželstvo rozviedli a následne v roku 2003 bol bývalý manžel prvej sťažovateľky v trestnom konaní uznaný vinným a odsúdený na trest odňatia slobody v trvaní štyroch rokov.

Sťažovatelia sa medzičasom obrátili na Ústavný súd SR, ktorý rozhodol, že Okresný súd Košice I a Krajský súd v Košiciach tým, že neprijali opatrenia zamerané na ochranu druhej a tretej sťažovateľky a štvrtého sťažovateľa pred zlým zaobchádzaním zo strany ich otca, porušili viaceré ich práva. Ústavný súd konštatoval, že hoci deti prvej sťažovateľky neboli účastníkmi konania o predbežnom opatrení, s ohľadom na skutkové okolnosti prípadu **mali**

¹² Rozsudok ESPLP v Štrasburgu z 15. septembra 2009 – E. S. a ostatní v. Slovensko (no. 8227/04).

všeobecné súdy z vlastnej iniciatívy vydat' predbežné opatrenie za účelom ochrany detí pred zneužívaním a zlým zaobchádzaním zo strany ich otca. Ústavný súd bol toho názoru, že **konštatovanie porušenia práv predstavuje pre dotknutých sťažovateľov samo osebe primerané zadost'učinenie** a nepriznal im finančné odškodnenie.

Pokiaľ ide o prvú sťažovateľku, ústavný súd dospel k záveru, že vzhľadom na nesprávnu formuláciu petitu návrhu v konaní o vydanie predbežného opatrenia z jej strany, jej práva porušené neboli.

Vo svojom rozsudku ESLP sa nestotožnil s názorom vlády, že prvá sťažovateľka nevyčerpala vnútroštátne prostriedky nápravy, pretože podala návrh na vydanie predbežného opatrenia v takej podobe, ktorá súdom neumožňovala mu vyhovieť.

ESLP nepovažoval predbežné opatrenie, ktorým by sa manželovi prvej sťažovateľky a otcovi detí **zakazovalo ich ohrozovať za účinný prostriedok nápravy**, pretože ani hrozba trestnej sankcie ho od tohto správania neodradila. ESLP neakceptoval ani argumentáciu vlády, že druhá a tretia sťažovateľka a štvrtý sťažovateľ stratili postavenie poškodených osôb, pretože ústavný súd výslovne konštatoval porušenie ich práv. Vláda pritom tvrdila, že výrok o porušení práv bol za okolností tohto prípadu dostatočnou satisfakciou, nakoľko v čase vyhlásenia nálezu ústavného súdu bol otec týchto sťažovateľov už právoplatne odsúdený. Navyše po zmene právnej úpravy, ktorá explicitne zakotvila možnosť žiadať, aby súd predbežným opatrením uložil osobe podozrivej z násilia, aby nevstupovala dočasne do domu alebo bytu, v ktorom býva obeť násilia, sa prvá sťažovateľka opätovne obrátila na súd, ktorý jej návrhu vyhovel. V čase vyhlásenia nálezu ústavného súdu už teda bolo vydané predbežné opatrenie, ktorým okresný súd zakázal otcovi dotknutých sťažovateľov vstupovať do bytu, v ktorom títo sťažovatelia bývali.

ESLP poukázal na to, že k odsúdeniu otca detí došlo až po viac ako dvoch rokoch od podania trestného oznámenia a až následne došlo k zmene právnej úpravy, pričom počas tohto obdobia štát neposkytol deťom ochranu pred ich otcom. Konštatovanie porušenia ich práv ústavným súdom **bez priznania finančného odškodnenia preto ESLP nepovažoval za dostatočnú nápravu** situácie. ESLP s poukazom na závery ústavného súdu o porušení práv detí a stanovisko vlády, ktorá uznala, že k porušeniu ich práv došlo, vo vzťahu k druhej a tretej sťažovateľke a štvrtému sťažovateľovi rozhodol, že články 3 a 8 dohovoru boli porušené. Pri prvej sťažovateľke, ESLP poukázal na to, že súdy vydali predbežné opatrenie až v roku 2003, po zmene právnej úpravy a až v roku 2004, na základe návrhu prvej sťažovateľky podaného po rozvode v roku 2002, zrušili právo spoločného nájmu bytu, určili

prvú sťažovateľku za výlučnú nájomníčku tohto bytu a uložili bývalému manželovi prvej sťažovateľky povinnosť vystáť sa z bytu bez poskytnutia bytovej náhrady.

ESLP bol toho názoru, že prvá sťažovateľka a jej deti **potrebovali ochranu bezodkladne** a nie až po rozvode či zmene právnej úpravy. Preto rozhodol, že **štát si nesplnil svoju povinnosť** a články **3 a 8** dohovoru boli porušené aj vo vzťahu k **prvej sťažovateľke**.

Bevacqua a S. proti Bulharsku¹³

Sťažovateľka žila v manželstve, z ktorého sa narodil syn. Manželstvo však nebolo funkčné, čo bolo zapríčinené okrem iného psychickým a fyzickým násilím, ktoré páchal manžel sťažovateľky na nej a ich synovi.

Sťažovateľka podala žiadosť o rozvod a zároveň žiadala súd aj o vydanie predbežného opatrenia o zverení ich maloletého dieťaťa do jej osobnej starostlivosti. Súd spočiatku žiadosť o predbežné opatrenie ignoroval, neskôr z pochybných dôvodov konanie naťahoval. Po niekoľkonásobnom odročovaní pojednávania súd vyhlásil, že násilie a agresivita manžela nie je dokázateľná, a preto nie je potrebné pokračovať v konaní o predbežnom opatrení. Manžel bránil sťažovateľke v stretnutiach so synom, vytváral napätie a v jeho prítomnosti ju niekoľkokrát napadol.

Rozhodnutie súdu o vydaní dieťaťa do osobnej starostlivosti sťažovateľky bolo vydané až po viac ako roku. Medzitým manžel sťažovateľky syna opätovne viackrát uniesol, čo desilo sťažovateľku aj syna a spôsobovalo im trauma. Taktiež jej bránil v styku so synom a dopustil sa násilných útokov voči nej, na základe čoho sťažovateľka podala opakovane trestné oznámenie. Do konania boli okrem súdov a Ministerstva spravodlivosti zapojené aj mimovládne organizácie na pomoc pri domácom násilí a azylové centrá. Súd napokon manželstvo rozviedol, rozhodol o zverení syna do starostlivosti sťažovateľky a taktiež určil právo styku syna s otcom. Po ukončení konania však už bývalý manžel sťažovateľku v jej byte opäť napadol a spôsobil jej početné fyzické zranenia v podobe modrín a pomliaždenín.

ESLP konštatoval **porušenie článku 8**. Došlo k **zlyhaniu a pochybeniu bulharského súdu a štátu**, pretože tým, že **štát nebol schopný ochrániť sťažovateľku a jej syna pred násilným správaním bývalého manžela**, zlyhal pri zabezpečovaní opatrení na ochranu a rešpektovanie súkromného a rodinného života sťažovateľky. Napriek opakovaným agresívnym útokom bývalého manžela voči sťažovateľke a jej súčasnej snahe dovolať sa ochrany prostredníctvom trestných oznámení a návrhu na vydanie predbežného opatrenia súd nenariadil predbežné

¹³ Rozsudok ESLP v Štrasburgu z 12. septembra 2008 – Bevacqua a S. v Bulharsko (no. 71127/01).

Sopatrenie na ochranu sťažovateľky a jej syna vyše roka. Bulharský súd **mal prijať predbežné opatrenie** – a teda minimálne nariadiť väzbu bývalého manžela bez omeškania, pretože konanie bývalého manžela zasahovalo do pocitu pohody (*well-being*) sťažovateľky a jej maloletého syna. ESLP skonštatoval, že v prípade uskutočnenia takéhoto opatrenia by bývalý manžel nemohol opakovať psychické a fyzické útoky.

ESLP ďalej uviedol, že bolo jednoznačne nedostatočné, že bulharský súd vydal opatrenie o dočasnom zverení syna do osobnej starostlivosti sťažovateľky až po vyše roka, čo bolo navyše jediné uskutočnené predbežné opatrenie. **Štát teda zlyhal tým, že neposkytol dostatočnú pomoc sťažovateľke, keď bolo porušované právo na rešpektovanie jej súkromného a rodinného života bývalým manželom.**

Prípad Hajduová proti Slovensku (2010)¹⁴

Sťažovateľka sa sťažovala najmä na to, že vnútroštátne orgány nespĺnili svoju zákonnú povinnosť nariadiť držanie jej bývalého manžela v psychiatrickej liečebni po tom, čo bol odsúdený v trestnom konaní zato, že ju týral a vyhrážal sa jej. ESLP konštatoval, že absencia primeraných opatrení v reakcii na správanie bývalého manžela sťažovateľky, a predovšetkým nespĺnenie povinnosti vnútroštátnych súdov nariadiť jeho držanie v psychiatrickej liečebni po jeho odsúdení, mali za následok porušenie **pozitívnych záväzkov** štátu podľa článku 8 (právo na rešpektovanie súkromného a rodinného života) dohovoru. Najmä podotkol, že hoci nikdy nedošlo k naplneniu opakovaných vyhrážok bývalého manžela sťažovateľky, tieto boli dostatočné na to, aby zasiahli do psychickej integrity a blaha sťažovateľky do takej miery, aby vyvolali pozitívne záväzky štátu podľa článku 8.

Branko Tomašić a ostatní proti Chorvátsku (2009)¹⁵

Sťažovatelia boli príbuzní matky s dieťaťom, ktorých zabil manžel a otec a následne aj spáchal samovraždu, mesiac po prepustení z výkonu trestu odňatia slobody, kvôli vyhrážkam smrťou. Pôvodne bolo manželovi nariadená psychiatrická liečba počas výkonu trestu a podľa potreby aj po prepustení z neho. Odvolací súd zrušil povinnosť liečby pri jeho prepustení. Podľa sťažovateľov chorvátsky štát **neprijal primerané opatrenia** na ochranu dieťaťa a matky a dostatočne efektívne nevyšetрил prípadnú zodpovednosť štátu za ich smrť. ESLP rozhodol, že došlo k porušeniu **článku 2** (právo na život) dohovoru z dôvodu, že chorvátske

¹⁴ Rozsudok ESLP v Štrasburgu z 30. novembra 2010 – Hajduová v. Slovensko (no. 2660/03).

¹⁵ Rozsudok ESLP v Štrasburgu z 15. januára 2009 – Branko Tomašić a ostatní v. Chorvátsko (no. 46598/06).

orgány nepodnikli primerané kroky na účely zabránenia smrti dieťaťa a jeho matky. Osobitne podotkol, že zo zistení vnútroštátnych súdov a záverov psychiatrického vyšetrenia bolo zrejmé, že príslušné orgány si boli vedomé, že vyhrážky smrťou adresované matke a dieťaťu boli mienené vážne a mali byť prijaté všetky primerané opatrenia na ich ochranu. ESLP ďalej upozornil na niekoľko nedostatkov v konaní príslušných orgánov: napriek tomu, že v správe psychiatria vypracovanej na účely trestného konania bola zdôraznená potreba pokračovať v psychiatrickej liečbe manžela, chorvátska vláda nepreukázala, že takáto liečba bola skutočne a riadne zabezpečená; z predložených dokumentov vyplynulo, že manželova liečba vo výkone trestu pozostávala z konverzačných sedení s väzenským personálom, z ktorých nebol psychiatrom ani jeden; ani v príslušných dokumentoch ani v rozhodnutiach súdu o nariadení povinnej psychiatrickej liečby nebol dostatočne vyšpecifikované akým spôsobom mala byť liečba poskytnutá; a napokon, manžel nebol pred prepustením z väzby vyšetrený na účely posúdenia, či stále nepredstavuje hrozbu vo vzťahu k dieťaťu a jeho matke. ESLP dospel k záveru, že príslušné vnútroštátne orgány **neprijali primerané kroky na ochranu ich života.**

Dohovor Rady Európy o predchádzaní násiliu na ženách a domácejmu násiliu a boji proti nemu (Istanbulský dohovor)

Nadväzujúc na odporúčania¹⁶ bol 7. 4. 2011 prijatý Istanbulský dohovor.¹⁷ Slovenská republika Istanbulský dohovor podpísala medzi prvými krajinami, avšak doposiaľ ho neratifikovala¹⁸, čo sa stalo predmetom veľkej kritiky obhajcov a obhajkyň ľudských práv.

¹⁶ Okrem odporúčania (2002)5 o ochrane žien pred násilím aj odporúčanie (2007)17 o štandardoch a mechanizmoch rodovej rovnosti, odporúčanie (2010)10 o úlohe žien a mužov pri predchádzaní konfliktom a riešení konfliktov a pri budovaní mieru.

¹⁷ ID vstúpil do platnosti 01.08.2014 po ratifikácii 10 krajín vrátane 8 členských krajín.

¹⁸ ID je mnohostrannou medzinárodnou zmluvou prezidentskej povahy v zmysle článku 7 ods. 4 Ústavy SR o ľudských právach a základných slobodách a medzinárodnou zmluvou, ktorá priamo zakladá práva alebo povinnosti fyzických osôb alebo právnických osôb, a preto sa vyžaduje pred jej ratifikáciou súhlas Národnej rady Slovenskej republiky. Dohovor je zároveň mnohostrannou medzinárodnou zmluvou v zmysle článku 7 ods. 5 Ústavy SR o ľudských právach a základných slobodách a medzinárodnou zmluvou, ktorá priamo zakladá práva alebo povinnosti fyzických osôb alebo právnických osôb a má prednosť pred zákonmi Slovenskej republiky.

Podrobnejšie o procese ratifikácie in:

Správa o dodržiavaní ľudských práv vrátane zásady rovnakého zaobchádzania a práv dieťaťa v slovenskej republike za rok 2014, Bratislava 2015, s.43-45, dostupné na:

http://snslp.sk/CCMS/files/Spr%C3%A1va_o_%C4%BDP_za_rok_2014_FINAL_na_net_ISBN.pdf

Holubová, B.,: Správa o násilí páchanom na ženách na Slovensku za roky 2012 a 2013. Inštitút pre výskum práce a rodiny, Bratislava 2014, s. 5-6, dostupné na:

<http://www.ceit.sk/IVPR/images/IVPR/vyskum/2014/Holubova/2287.pdf>

Bargerová, Z., Holubová, B., Hrnčárová, N.J., Karlovská, D., Kráľová, S., Magurová, Z., Mesochoritsová, A.: Analýza Istanbulského dohovoru vo svetle verejných politik SR, Možnosť voľby o.z. 2016, dostupné na: <https://docs.google.com/viewerng/viewer?url=http://moznostvolby.sk/wp-content/uploads/2017/03/analiza-istanbulskeho-dohovoru-vo-svetle-verejnych-politik-sr.pdf&hl=sk>

Ratifikácia bola pritom plánovaná na koniec roka 2013. Jej predpokladom malo byť okrem iného, aj spracovanie právnej analýzy a predloženie na rokovanie vlády návrh na ratifikáciu. Slovenská republika deklarovala pri viacerých príležitostiach že ID čo najskôr ratifikuje, a to napr. na medzinárodnej úrovni, 24. septembra 2012 v rámci 67. zasadnutia Valného zhromaždenia OSN v New Yorku, ako aj v Národnom akčnom pláne pre elimináciu a prevenciu násilia na ženách na roky 2014 – 2019¹⁹.

Istanbulský dohovor je postavený na štyroch pilieroch: prevencia, ochrana, stíhanie, jednotný prístup (v angličtine sa hovorí o takzvaných 4 P: prevention, protection, prosecution, integrated policies). V rámci každého piliera prináša návrhy konkrétnych opatrení, ktoré majú pomôcť násiliu predchádzať a odstraňovať ho.

Istanbulský dohovor tiež zadefinoval pojmy, ktoré obsahujú aj vyššie spomínané dokumenty OSN, Rady Európy i EÚ, a to pojmy:

- **násilie na ženách (violence against women)** - chápané ako porušenie ľudských práv a forma diskriminácie žien, rozumejú sa ním všetky činy rodovo podmieneného násilia, ktoré majú alebo môžu mať za následok telesnú, sexuálnu, duševnú, ale aj ekonomickú ujmu alebo utrpenie žien vrátane vyhrážania sa takýmito činmi, nátlaku alebo svojvoľného zbavenia slobody, či už vo verejnom alebo v súkromnom živote;
- **domáce násilie (domestic violence)**, ktorým sa rozumejú všetky činy telesného, sexuálneho, duševného a ekonomického násilia, ktoré sa vyskytujú v rámci rodiny alebo domácej jednotky alebo medzi bývalými alebo súčasnými manželmi alebo partnermi, či už páchatel' má, alebo v minulosti mal s obeťou spoločný pobyt;
- **rodovo podmienené násilie na ženách (gender-based violence against women)**, ktorým sa rozumie násilie, ktoré je nasmerované proti žene, pretože je žena alebo ktoré postihuje ženy disproportionalne.

Istanbulský dohovor je prvý ľudskoprávny dohovor, ktorý sa komplexne zameriava na riešenie násilia páchaného na ženách a domáceho násilia v európskom regióne. To znamená, že po prvý raz sa na európskej úrovni ustanovujú právne záväzné normy, ktoré majú zabezpečiť odstránenie násilia. Prijatím dohovoru sa krajiny dobrovoľne zaväzujú, že začnú efektívnejšie konať a násilie budú riešiť systematicky a na základe jasne určenej stratégie (Mesochortisová, 2017).

¹⁹http://www.tsk.sk/buxus/docs/dokumenty/dokumenty_socialna_pomoc/narodne_programy/Narodny_akcny_plan_pre_eliminaciu_a_prevenciu_nasilia_na_zenach_na_roky_2014_az_2019.pdf.

2.2. Európska únia

Európske spoločenstvá (ďalej len ES) a Európska únia (ďalej len EÚ) sa síce spočiatku sústredili na ekonomické integračné ciele, avšak angažovanosť vo sfére ľudských práv postupne narastá. **Súdny dvor EÚ** vo svojej judikatúre uznal základné práva a slobody za základné zásady komunitárneho práva, ktoré sú spoločné všetkým členským štátom. K formálnemu zakotveniu ľudských práv na pôde EÚ došlo až v Zmluve o Európskej únii z roku 1992 a najmä v Charte základných práv Európskej únie z roku 2000, ktorá sa právne záväznou stala až vstupom Lisabonskej zmluvy do platnosti v roku 2009.

Takisto sa aj podpora a ochrana práv žien dostala medzi priority ľudsko-právnej politiky len postupne. EÚ sa zameriava na násilie páchané na ženách, najmä v kontexte presadzovania **rodovej rovnosti** (napr. Stratégia rovnosti žien a mužov na roky 2010-2015, Európsky pakt pre rodovú rovnosť 2011-2015, závery Rady z decembra 2012 Boj proti **násiliu na ženách** a poskytovanie podporných služieb obetiam **domáceho násilia**), ako aj v kontexte právnej ochrany obetí násilia (Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2012/29/EÚ z 25. októbra 2012, ktorou sa stanovujú minimálne normy v oblasti práv, podpory a ochrany obetí trestných činov).

Rada EÚ síce v decembri 2008 prijala usmernenie EÚ o **násilí voči ženám** a boji proti všetkým formám ich diskriminácie²⁰, Európsky parlament prijal uznesenie 26. novembra 2009 o odstránení násilia páchaného na ženách²¹ a 5. apríla 2011 uznesenie o prioritách a náčrte nového politického rámca EÚ zameraného na boj proti násiliu páchanému na ženách,²² **samosatná smernica týkajúca sa násilia páchaného na ženách však doteraz prijatá nebola.**

Smernica o obetiach

Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2012/29/EÚ z 25. októbra 2012, ktorou sa stanovujú minimálne normy v oblasti práv, podpory a ochrany obetí trestných činov a ktorou

²⁰ Jej cieľom bolo vytvoriť prostriedky na účinný boj proti porušovaniu ľudských práv v tejto oblasti.

²¹ V ňom vyzval členské štáty, aby zlepšili vnútroštátne právne predpisy a politiky na boj proti všetkým formám násilia páchaného na ženách a konali s cieľom odstrániť príčiny tohto násilia, a to v neposlednom rade uplatňovaním preventívnych opatrení, a vyzval Úniu, aby zabezpečila právo na pomoc a podporu všetkým obetiam násilia.

²² EP navrhol stratégiu boja proti násiliu páchanému na ženách, domácemu násiliu a mrzačeniu ženských pohlavných orgánov ako základ budúcich legislatívnych nástrojov v oblasti trestného práva zameraných proti rodovo motivovanému násiliu vrátane rámca boja proti násiliu páchanému na ženách (politika, prevencia, ochrana, stíhanie, poskytovanie a partnerstvo), na ktoré by mal nadväzovať akčný plán EÚ.

sa nahrádza rámcové rozhodnutie Rady 2001/220/SVV (ďalej len **smernica o obetiach**)²³ v článku 22 „Individuálne posúdenie obetí s cieľom identifikovať osobitnú potrebu ochrany“ a článku 23 „Právo obetí s osobitnou potrebou ochrany počas trestného konania“ venuje zvláštnu pozornosť obetiam s osobitnou potrebou ochrany, a **to obetiam rodovo podmieneného násilia alebo násilia páchaného blízkou osobou.**

Princíp zaobchádzania s obeťami bez **diskriminácie** je zakotvený hneď v článku 1. ods. 1. a zároveň v článku 22 ods. 3 podľa ktorého, v kontexte individuálneho posúdenia sa zvláštna pozornosť venuje obetiam, ktorým bola spôsobená značná ujma z dôvodu závažnosti trestného činu, obetiam, voči ktorým bol spáchaný trestný čin, ktorého motívom bola nenávisť alebo **diskriminácia**, ktorá by mohla byť založená najmä na ich osobných vlastnostiach, obetiam, ktoré sú v dôsledku vzťahu k páchatelovi a závislosti od neho zvlášť zraniteľné. V tejto súvislosti sa berie náležitý ohľad na obeť terorizmu, organizovanej trestnej činnosti, obchodovania s ľuďmi, **rodovo podmieneného násilia**, násilia páchaného blízkou osobou, násilných sexuálnych deliktov, sexuálneho vykorisťovania alebo trestných činov z nenávisti a obeť so zdravotným postihnutím.

V článku 23 ods. 2. písm. d) všetky výsluchy obetí sexuálneho násilia, **rodovo podmieneného násilia** alebo násilia páchaného blízkou osobou, pokiaľ ich nevedie prokurátor alebo sudca, vedie osoba rovnakého **pohlavia** (sex) ako obeť, ak si to obeť želá a ak sa tým nenaruší priebeh trestného konania.

V súlade s článkom 26 ods. 2. členské štáty prijímajú vhodné opatrenia, aj prostredníctvom internetu, ktorých cieľom je zvýšiť povedomie o právach ustanovených v tejto smernici, znížiť riziko viktimizácie a minimalizovať negatívny vplyv trestného činu a riziká sekundárnej a opakovanej viktimizácie, zastrašovania a pomsty najmä zameraním sa na ohrozené skupiny, ako napríklad deti, obeť **rodovo podmieneného násilia** a násilia páchaného blízkou osobou. Takéto opatrenia môžu zahŕňať informačné a osvetové kampane a výskumné a vzdelávacie programy, ak je to vhodné v spolupráci s príslušnými organizáciami občianskej spoločnosti a inými zainteresovanými stranami.

Vo výkladovej časti smernice sa:

v ods. 17 zdôrazňuje, že **ženské obeť rodovo podmieneného násilia** a ich deti si často vyžadujú osobitnú podporu a ochranu z dôvodu vysokého rizika druhej a opakovanej viktimizácie, zastrašovania a pomsty súvisiacich s takýmto násilím, a

²³ Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2012/29/EÚ z 25. októbra 2012, ktorou sa stanovujú minimálne normy v oblasti práv, podpory a ochrany obetí trestných činov, dostupné na http://www.ja-sr.sk/files/Smernica_EP_a_rady_2012_29_EU_z_25_10_2012.pdf

v ods.18 poukazuje, že násilím blízkou osobou sú neprímerane postihnuté ženy, pričom situácia môže byť ešte vážnejšia, ak je žena od páchatel'a závislá ekonomicky, spoločensky alebo v súvislosti so svojím právom na pobyt,

v ods. 38 poukazuje, že obeť opakovaného násillia páchaného blízkou osobou, obeť rodovo podmieneného násillia si vyžadujú špecializovanú podporu a právnu ochranu,

v ods. 56 zdôrazňuje pri individuálnom posúdení zohľadniť osobné vlastnosti obeť, vrátane **rodu, rodovej identity** alebo vyjadrenia, sexuálnej orientácie a okolností spáchania trestného činu, ktorého motívom je nenávisť alebo diskriminácia alebo ide o násillie páchané blízkou osobou.

Smernica o obetiach obsahuje v článku 2 štyri definície – obeť, rodinní príslušníci, dieťa a restoratívna spravodlivosť.

Ďalším významným pojmom je **rodovo podmienené násillie**, ktorého definícia síce nie je obsiahnutá v článku 2 ale v preambule ods. 17), podľa ktorého je namierené voči určitej osobe z dôvodu jej **rodu, rodovej identity** alebo **rodového vyjadrenia**, pričom sa chápe ako forma diskriminácie.

Z uvedeného vyplýva, že k cieľom smernice patrí bezpochyby aj ochrana obeť rodovo podmieneného násillia z dôvodu ich rodu, rodovej identity alebo rodového vyjadrenia, t.j. žien vystavených rodovo podmienenému násilliu a transrodových ľudí.

Prvá **2017 správa o rodovej rovnosti v EÚ** o plnení Strategického záväzku k rodovej rovnosti 2016-2019 v štvrtej časti „Boj proti rodovo podmienenému násilliu a ochrana a pomoc obetiam“ obsahuje nasledovnú definíciu: „**rodovo podmienené násillie** (gender based violence) je násillie, ktoré je namierené proti osobe kvôli jeho alebo jej pohlaviu (vrátane **rodovej identity/prejavu**) alebo ktoré neprímerane ovplyvňuje osoby určitého pohlavia. Môže mať fyzickú, sexuálnu, ekonomickú a/alebo psychologickú povahu a zahŕňa násillie v blízkych vzťahoch. Porušuje základné právo na fyzickú integritu a ohrozuje zdravie, blaho a v príliš mnohých prípadoch aj život obeť“.²⁴

²⁴ [2017 Report on equality between women and men in the EU](http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/annual_reports/2017_report_annual_gender-equality.pdf), European Union, 2017, s.36, ISSN: 2443-5228, dostupné na http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/annual_reports/2017_report_annual_gender-equality.pdf

Agentúra Európskej únie pre základné práva (FRA)

Agentúra Európskej únie pre základné práva je od roku 2007 osobitným orgánom EÚ pre oblasť ľudských práv. Poskytuje nezávislé poradenstvo inštitúciám EÚ a vládam o základných právach za účelom pomáhať pri účinnejšej podpore a ochrane základných práv v celej EÚ. Jej činnosť spočíva v zhromažďovaní a analýze informácií a údajov prostredníctvom výskumov, poskytovaní pomoci a odborného poradenstva, komunikovaní a zvyšovaní povedomia o právach,²⁵ podľa ktorého počas svojho života zažije 34% slovenských žien fyzické a/alebo sexuálne násilie.²⁶

V roku 2012 FRA uskutočnila Celoeurópsky výskum - Násilie na ženách. Išlo o doteraz najrozsiahlejší prieskum, ktorý uskutočnil nielen na úrovni EÚ, ale na celom svete o rôznych skúsenostiach žien s násilím. Výsledky boli zverejnené v správe z roku 2014,²⁷ ktorá je založená na rozhovoroch so 42 000 ženami v 28 členských štátoch EÚ. Vyplýva z nej, že násilie páchané na ženách, a najmä rodovo motivované násilie, ktoré má nesmierny vplyv na ženy, predstavuje rozsiahle porušovanie ľudských práv, čo si EÚ nemôže dovoliť prehliadať.

Podľa správy na Slovensku²⁸ počas svojho života zažije fyzické a/alebo sexuálne násilie 34% žien, počas dvanástich mesiacov zažije fyzický a/alebo sexuálny útok každá desiatá žena. Celkový výskyt partnerského a nepartnerského násillia by sa zvýšil zohľadnením psychického násillia, akým je excesívna kontrola, udržiavanie ženy v ekonomickej závislosti, ponižovanie a zastrašovanie, obmedzovanie slobody, vyhrážanie zabitím a ublížením deťom a iné psychické násilie, ktoré zažíva 47% žien. Stalking – prenasledovanie partnerom zažíva 31% žien. Sexuálne obťažovanie, jeho ťažšie formy, zažíva počas svojho života 40% žien.²⁹

²⁵Ide o najkomplexnejší prevalenčný výskum násillia na ženách v Európe: Celoeurópsky výskum Agentúry Európskej únie pre základné práva, ktorý reagoval na požiadavky Európskeho parlamentu (2009) a Rady Európy (2010) získať celoeurópske porovnateľné údaje o násillí páchanom na ženách pre účely prípravy politik a praktických opatrení v tejto oblasti. Podrobnejšie pozri in Holubová, B.: Správa o násillí páchanom na ženách na Slovensku za roky 2012 a 2013, Inštitút pre výskum práce a rodiny, Bratislava 2014, dostupné na: <http://www.ceit.sk/IVPR/images/IVPR/vyskum/2014/Holubova/2287.pdf> s.26 – 44

Informácie o výskume sú dostupné na: <http://fra.europa.eu/en/data-and-maps/violence-against-women-survey/survey-information>

²⁶Počas dvanástich mesiacov zažije fyzický a/alebo sexuálny útok každá desiatá žena. Celkový výskyt partnerského a nepartnerského násillia by sa zvýšil zohľadnením psychického násillia, akým je excesívna kontrola, udržiavanie ženy v ekonomickej závislosti, ponižovanie a zastrašovanie, obmedzovanie slobody, vyhrážanie zabitím a ublížením deťom a iné psychické násilie, ktoré zažíva 47% žien. Stalking – prenasledovanie partnerom zažíva 31% žien. Sexuálne obťažovanie, jeho ťažšie formy, zažíva počas svojho života 40% žien. In Malíková, D., Holubová, B.: Národná linka pre ženy zažívajúce násilie ako zdroj informácií o obetiach kriminality. In Obete kriminality, Paneurópska vysoká škola 2015, s. 72-87.

²⁷ <http://fra.europa.eu/en/data-and-maps/violence-against-women-survey/survey-information>

²⁸ http://www.gender.gov.sk/zastavmenasilie/files/2016/10/fra-2014-vaw-survey-at-a-glance-oct14_sk.pdf

²⁹ Malíková, D., Holubová, B.: Národná linka pre ženy zažívajúce násilie ako zdroj informácií o obetiach kriminality. In Obete kriminality, Paneurópska vysoká škola 2015, s. 72-87.

3. Ochrana pred násilím páchaným na ženách na Slovensku

V právnom poriadku Slovenskej republiky je základom právnej úpravy ľudských práv Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. a ústavný zákon č. 23/1991 Zb., ktorým sa uvádza Listina základných práv a slobôd ako ústavný zákon Federálneho zhromaždenia Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky. Tento systém právnej úpravy ľudských práv dopĺňajú početné medzinárodné zmluvy.

Na Slovensku sa donedávna považovala téma násillia páchaného na ženách za okrajovú problematiku a predovšetkým za súkromnú záležitosť. Napriek oficiálnym výskumom, v našej krajine stále pretrvávajú tendencie bagatelizovať násillie, predstavujúce dennú realitu mnohých žien a vnímať ho prostredníctvom mýtov a predsudkov. Dokazuje to napokon aj postoj politikov, ktorí viacej krát vyjadrili svoj odmietavý postoj k ratifikácii Istanbulského dohovoru.

Do dnešného dňa nebol v Slovenskej republike prijatý samostatný zákon, ktorý by upravoval násillie páchané na ženách alebo domáce násillie tak, ako napr. v Rakúsku, Španielsku, Anglicku, Írsku, Turecku, Južnej Afrike, Cypre a pod.

Pritom s jeho legislatívnymi prípravami začalo Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR v spolupráci s Ministerstvom spravodlivosti SR v roku 2015³⁰ v období kedy sa pripravoval aj legislatívny návrh Zákona o ochrane a podpore obetí trestných činov³¹ (Zákon o obetiach) na Ministerstve spravodlivosti SR a ktorý už bol prijatý. Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR práce na legislatívnom návrhu zákona ukončilo. Viacerí odporcovia osobitného zákona o rodovo podmienenom násillí páchanom na ženách, ktorí zároveň vystupovali proti ratifikácii Istanbulského dohovoru argumentovali, že zákon o obetiach bude v dostatočnej miere poskytovať ochranu aj obetiam rodovo podmieneného násillia. To sa však nestalo, lebo postupne boli z pôvodného návrhu zákona vypustené pojmy rod, rodová identita, rodový prejav, a tým pádom sa nevzťahuje na ochranu pred násillím z dôvodu rodu.

³⁰ Programové vyhlásenie vlády SR na roky 2016-2020 okrem iného obsahuje záväzok v oblasti sociálnej politiky: „osobitne sa zamerať na potieranie násillia na ženách, napríklad rozvojom služieb a opatrení na predchádzanie a postihovanie násillia na ženách a domáceho násillia. Napriek tomu sa koalíční partneri dohodli, že v roku 2016 nedôjde k ratifikácii Istanbulského dohovoru, ani k prijatiu zákona o eliminácii rodovo podmieneného násillia.

³¹ Zákon č. 274/2017 Z. z. o obetiach trestných činov a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Zákon o ochrane a podpore obetí trestných činov(Zákon o obetiach)

Nosnou právnou úpravou zákona o obetiach je čl. I, v ktorom je obsiahnutý samotný zákon o ochrane a podpore obetí trestných činov. Čl. I zákona je rozdelený do štyroch častí. Prvá časť obsahuje predmet úpravy, všeobecné ustanovenia a vymedzenia základných pojmov (§ 2) a zásady uplatňovania ochrany a podpory obetí násilných trestných činov (§ 3), ktoré sa vzťahujú na celý zákon. Do právneho poriadku Slovenskej republiky zavádza pojem „obet“ a „obzvlášť zraniteľná obet“, na ktoré sa vzťahuje ochrana a podpora obetí trestných činov nielen v súvislosti s trestným konaním, ale aj s potrebami obeť, ktoré súvisia s trestným konaním. Trestný poriadok³² upravuje procesné postavenie obeť ako „poškodeného“, ktorým môže byť aj právnická osoba na rozdiel od obeť, ktorou môže byť len fyzická osoba alebo za určitých okolností príbuzný. V trestnom konaní môže mať obeť okrem procesného postavenia poškodeného aj postavenie oznamovateľa trestného činu alebo svedka.

Druhá časť zákona obsahuje úpravu práv obetí trestných činov. Práva obetí trestných činov sú čiastočne upravené aj v Trestnom poriadku. Zákon v tejto časti upravuje najmä rozsah informácií, ktoré sú jednotlivé subjekty povinné poskytnúť obeť pri prvom kontakte a zdôrazňuje ich poskytovanie pre obeť zrozumiteľným spôsobom. Zavádza právo na poskytnutie odbornej pomoci, pričom rozlišuje medzi všeobecnou odbornou pomocou a špecializovanou odbornou pomocou. Medzi práva obetí trestných činov patrí aj právo na právnu pomoc, právo na ochranu pred druhotnou a opakovanou viktimizáciou a právo na finančné odškodnenie.

Tretia časť zákona sa týka odškodňovania obetí násilných trestných činov. Štruktúra tejto časti zákona zodpovedá štruktúre zákona č. 215/2006 Z. z., ktorého právnou úpravu v podstate preberá a ktorý sa týmto zákonom zároveň ruší. Takisto boli do tejto časti zákona zapracované požiadavky praxe pri jeho aplikácii v súvislosti s odškodňovaním obetí násilných trestných činov.

Štvrtá časť zákona upravuje podporu subjektov poskytujúcich pomoc obeť trestných činov. Táto podpora sa bude vykonávať prostredníctvom akreditácie programu podpory obetí trestných činov (ďalej len „akreditácia“) a finančnej podpory. V tejto časti sú upravené podmienky udelenia akreditácie, obsah a spôsob podania žiadosti o udelenie akreditácie, konanie o akreditácii, zánik a zrušenie akreditácie, kontrola plnenia podmienok akreditácie

³² Zákon č. zákon č.301/2005 Z.z.

a povinností akreditovaných subjektov, finančná podpora poskytovaná zo štátneho rozpočtu, pričom podmienky dodržiavania jej poskytnutia podliehajú kontrole. Zákon ustanovuje zverejňovanie informácií o poskytnutej finančnej podpore zo štátneho rozpočtu a zavádza register akreditovaných subjektov.

Článok II obsahuje novelu Trestného zákona, článok III. novelu Trestného poriadku, článok IV. novelizuje zákon č. 330/2007 Z. z. o registri trestov a článok V. novelizuje zákon č. 301/2016 Z.z. o poskytovaní dotácií z Ministerstva spravodlivosti SR a zákon č. 545/2010 Z.z., poskytovaní dotácií v pôsobnosti Ministerstva zahraničných vecí SR.

Vzhľadom na skutočnosť, že **domáce násilie** nie je definované v Trestnom zákone zaviedol Zákon o obetiach do slovenského právneho poriadku definícia pojmu "trestný čin domáceho násillia". Tento pojem v pôvodnom návrhu zákona nebol, nakoľko ten ešte obsahoval aj ochranu obeť pred násillím z dôvodu rodu. Trestný čin domáceho násillia je trestný čin spáchaný násillím alebo hrozbou násillia na príbuznom v priamom pokolení, osvojiteľovi, osvojencovi, súrodencovi, manželovi, bývalom manželovi, druhovi, bývalom druhovi, rodičovi spoločného dieťaťa alebo inej osobe, ktorá s páchatelom žije alebo žila v spoločnej domácnosti. (§2 ods.1 písm e). Podľa dôvodovej správy pojem domáce násillie zahŕňa napr. kopanie, bitie, škrtenie, ťahanie za vlasy, vyhrážanie zbraňou, znevažovanie a ponižovanie, vzbudzovanie strachu, izoláciu od okolia, a podobne. Domáce násillie sa väčšinou odohráva v domácom prostredí za zatvorenými dverami bez prítomnosti nezainteresovanej osoby (svedka), kedy je obeť izolovaná od akejkoľvek pomoci ľudí a orgánov verejnej moci.

Uznesenie Najvyššieho súdu SR zo dňa 15. Októbra 2012

Za prelomové možno považovať **Uznesenie NS SR**³³ v konaní o mimoriadnom dovolaní generálneho prokurátora SR voči Krajskému súdu v Bratislave, v ktorom reagoval na tendenciu niektorých súdov zľahčovať závažnosť násillia na ženách v partnerských vzťahoch s poukazom, že ide len o bežnú manželskú hádku, len o jednu facku.

Účastníkmi konania boli manželia, v rozvodovom konaní. Manžel/odporca na manželku/navrhovateľku fyzicky zaútočil v prítomnosti ich syna, na základe čoho táto privolala do bytu policajnú hliadku, následne, bola ošetrená a práceneschopná. Súd prvého stupňa dospel k záveru, že bol osvedčený skutkový stav násillného konania manžela v rozsahu podozrenia z násillia. Preto nariadil predbežné opatrenie aby manžel dočasne nevstupoval do

³³ Uznesenie NS SR, sp. zn. 5 M Cdo 10/2012 zo dňa 15. októbra 2012, s. 8 - 10, dostupné na: http://www.supcourt.gov.sk/data/att/24587_subor.pdf

spoločného bytu. Krajský súd Bratislava na odvolanie manžela zmenil uznesenie súdu prvého stupňa tak, že návrh na nariadenie predbežného opatrenia zamietol z dôvodu, že prvostupňové rozhodnutie nie je vecne správne. Podľa odvolacieho súdu, jednu facku nebolo možné kvalifikovať ako fyzické násilie, nakoľko násilie musí mať stúpajúcu tendenciu, ktorú však manželka nepreukázala a dospel k záveru, že nepreukázala ani, že by sa manžel na nej dopúšťal násilia dlhodobo. Generálny prokurátor SR vyhovel podnetu manželky a mimoriadnym dovolaním napadol zmeňujúce uznesenie krajského súdu. Podľa dovolacieho súdu (NS SR) manželka v konaní predložila súdu viaceré listinné dôkazy o tom, že manžel sa voči nej opakovane násilia dopustil. Uvedené dôkazy odvolací súd opomenul a vôbec ich nevyhodnotil. Preto s právnym názorom súdu, že v danom prípade išlo iba o konflikt manželov, ktorý vyústil do jednej facky, čo nemožno považovať za násilie, nie je možné súhlasiť. Podľa právneho názoru dovolacieho súdu predložené listinné dôkazy dostatočne osvedčili naplnenie hypotézy uvedenej v ustanovení § 76 ods. 1 písm. g/ O.s.p., t.j. že manžel je vo vzťahu k manželke dôvodne podozrivý z násilia.

Podľa spomínaného uznesenia „**násilie**“ možno vo všeobecnosti definovať ako úmyselné použitie fyzickej sily alebo moci, buď len pravdepodobne ohrozené alebo skutočné, proti osobe, alebo proti určitej skupine alebo spoločenstvu, ktoré buď má za následok alebo má vysokú pravdepodobnosť následok poranenia, smrť, psychickú škodu, maldevelopment a podobne. Násilie znamená najčastejšie označenie jednorazového fyzického aktu, resp. postupu, pri ktorom človek spôsobuje ujmu druhému človeku. Iná charakteristika násilia hovorí o akýchkoľvek aktoch, vrátane zanedbávania, ktoré ovplyvňujú život, fyzickú a psychickú integritu alebo slobodu jednotlivca, alebo poškodzujú rozvoj jeho osobnosti. Neodmysliteľnou kategóriou násilia je bolesť a hrozba bolesti. Násilie, ktoré spôsobuje bolesť, je zdrojom bezmocnosti obeť a súčasne prejavom prežívania moci páchatel'a násilia nad svojou obeťou. Násilie sprevádzané spôsobovaním bolesti je prejavom prežívania moci páchatel'a násilia nad svojou obeťou, ktorá je v týchto prípadoch bezmocná. Táto bezmocnosť býva častým cieľom páchatel'a, ktorému tento fakt prináša istú formu uspokojenia – ide o podrobenie si obeť.“ Následne vzhľadom na rozdielnosť viacerých definícií násilia sumarizuje súd nasledovné spoločné črty:

- Násilím je každá forma ubližovania, prejavu nadvlády, vyhrážania sa, zneužívania moci, fyzického a sexuálneho nátlaku.

- Násilie nie je konflikt, v konflikte sa stretnú rovnocenné strany, kým násilie je, keď jedna strana zneužije prevahu moci.

- Násilím je každý čin, ktorého následkom je, že obeť robí niečo, čo nechce robiť, alebo jej bráni robiť niečo, čo chce robiť, prípadne v nej vyvoláva strach.

- Násilie nemusí obsahovať fyzický kontakt s obeťou, pretože zastrasovanie, slovné vyhrážky a psychické násilie môžu mať rovnako silné následky.

- Psychické násilie je každé správanie, ktoré priamo narúša slobodnú vôľu a sebaúctu iného človeka. Nezanecháva síce žiadne viditeľné poranenia, napriek tomu môže byť najhoršou formou násilia. Je zvlášť účinné, ak sa spája s fyzickým násilím.

- Osobitnou formou násilia je sekundárna viktimizácia - druhotné ubližovanie.

- Násilím je aj nezabránenie násiliu.

- Jeho základným charakteristickým znakom je úmysel. Násilie je následkom istého druhu ľudského konania, ktoré je zámerné. Ide o telesnú, aj duševnú ujmu.

V uznesení je odcitovaná aj definícia z Deklarácie o odstránení **násilia páchaného na ženách** (DEVAW), ktorá ho označuje ako akýkoľvek násilný čin, ktorý vedie alebo by mohol viesť k fyzickej, sexuálnej alebo psychickej ujme alebo zraneniu, vrátane vyhrážania sa takýmito činmi, zastrasovania alebo svojvoľného obmedzovania slobody, a to vo verejnom či súkromnom živote.

Podľa súdu je v súvislosti s **domácim násilím** preto mimoriadne dôležité minimalizovať kontakt násilníka s obeťou, keďže najvhodnejší priestor má násilník v domácom prostredí obeť.

Uvedenú charakteristiku **násilia** prebrali následne do svojej rozhodovacej praxe okresné i krajské sudy najmä pri vydávaní predbežných opatrení v zmysle § 76 ods. 1 písm. g/ O.s.p.,³⁴ ako aj pri vydávaní **neodkladných opatrení** v zmysle § 324 a nasl. Civilného sporového poriadku v súčasnej právnej úprave ktorým môže súd nariadiť účastníkovi, aby nevstupoval dočasne do domu alebo bytu, v ktorom býva osoba vo vzťahu ku ktorej je dôvodne podozrivý z násilia³⁵, resp. ak rozhodovali v prípadoch fyzického alebo psychického násilia alebo hrozby takýmto násilím o obmedzovaní užívacieho práva k spoločnému bytu

³⁴ Civilný sporový poriadok (CSP) spolu s Civilným mimosporovým poriadkom (CMP) nahradili pôvodný Občiansky súdny poriadok (o.s.p.).

³⁵ Napr. Uznesenie KS Bratislava sp. zn 1Coú22/2018, Uznesenie KS Bratislava sp. zn 2Co/38/2013, Uznesenie KS Bratislava sp. zn 4Co/533/2013, Uznesenie KS Banská Bystrica sp. zn 13Co/38/2016, Uznesenie KS Prešov sp. zn 17Co/16/2016

alebo domu podľa § 146 ods.2 Občianskeho zákonníka³⁶ alebo o obmedzovaní užívacieho práva k spoločnému bytu podľa § 705a Občianskeho zákonníka.

Záver

Skutočnosť, že zákon o ochrane a podpore obetí trestných činov úplne vypustil ako diskriminačný dôvod rod, vrátane rodovej identity a rodového prejavu a obsahuje len definíciu domáceho násillia môže viesť k zahmlievaniu, že ženy sú vystavené rodovo podmienenému násilliu z dôvodu rodovej nerovnosti.

Zákon o obetiach nepovažujeme za dostatočný a podľa nás bude treba prijať aj zákon na odstránenie rodovo podmieneného násillia páchaného na ženách, ktorý by sa vzťahoval aj na ich deti. Na Slovensku síce máme určité civilnoprávne a trestnoprávne mechanizmy na ochranu pred násillím páchaným na ženách upravené, chýba však komplexný zákon, ktorý by definoval rodovo podmienené násillie páchané na ženách vo všetkých jeho formách a prejavoch a v súlade s medzinárodnými dohovormi.

Všetky medzinárodné dokumenty zamerané na problematiku násillia páchaného na ženách zdôrazňujú nevyhnutnosť komplexnej právnej úpravy, zameranej okrem účinného trestného stíhania všetkých foriem násillia na ženách, aj na prevenciu a odstránenie násillia a posilnenie, podporu a ochranu žien, ktoré boli vystavené násilliu a ich deťom. V súlade s nimi by mal zákon na odstránenie rodovo podmieneného násillia páchaného na ženách zakotviť nielen zodpovednosť a kompetencie aktérov a postupov na zabezpečenie multi inštitucionálnej spolupráce, ale aj zabezpečenia financovania prevencie a eliminácie násillia páchaného na ženách.

Zákon by mal zdefinovať aj pojmy, ktoré nemôžu byť upravené napr. v trestnom zákone, ktorý musí byť formulovaný rodovo neutrálne a ktoré sa v legislatíve doteraz nevyskytujú alebo nie sú zdefinované. Patria k nim napr. pojmy ako rodovo podmienené násillie páchané na ženách, formy násillia ako fyzické, psychické, ekonomické, sociálne a sexuálne, druhotná viktimizácia, bezpečný ženský dom a pod.

Podľa nás je nevyhnutné pristúpiť k novele Zákona o ochrane a podpore obetí trestných činov, aby do skupiny obzvlášť zraniteľných obetí patrili aj obeť trestných činov z dôvodu rodovej identity a rodového prejavu a obeť rodovo podmieneného násillia a úplne tak transponoval Smernicu o obetiach.

³⁶ Napr. Rozsudok KS Trenčín sp. zn. 5Co/687/2014, Rozsudok KS Bratislava. Sp.zn 6Co/229/2015

Použitá literatúra:

1. The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW), dostupné na: <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/cedaw.htm>
2. Dohovor OSN o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien (CEDAW), zákon č. 62/1987 Zb.
3. Declaration on the Elimination of Violence against Women, dostupné na: <http://www.un.org/documents/ga/res/48/a48r104.htm>
4. Deklarácia OSN o odstránení násilia páchaného na ženách (DEVAW), dostupné na: http://www.esfem.sk/subory/prava/declaration_osn.pdf
5. Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, dostupné na: <http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/210>
6. Istanbulský dohovor, dostupné na: <http://moznostvolby.sk/dohovor-rady-euro-predchadzani-nasiliu-na-zenach-a-domacemu-nasiliu-a-o-boji-proti-nemu-i-cele-znenie/>
7. Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2012/29/EÚ z 25. októbra 2012, ktorou sa stanovujú minimálne normy v oblasti práv, podpory a ochrany obetí trestných činov a ktorou sa nahrádza rámcové rozhodnutie Rady dostupné na: http://www.ja-sr.sk/files/Smernica_EP_a_rady_2012_29_EU_z_25_10_2012.pdf.
8. Mesochoiritisová, A.: *Problém násilia páchané na ženách: teoretické východiská* IN: Kiczková, Szapuová (eds.): *Rodové štúdiá: Súčasné diskusie, problémy a perspektívy*, Univerzita Komenského, Bratislava, 2011.
9. Holubová, B.: *Správa o násilí páchanom na ženách na Slovensku za roky 2012 a 2013*. Inštitút pre výskum práce a rodiny, Bratislava 2014, dostupné na: <http://www.ceit.sk/IVPR/images/IVPR/vyskum/2014/Holubova/2287.pdf>
10. *Správa o dodržiavaní ľudských práv vrátane zásady rovnakého zaobchádzania a práv dieťaťa v Slovenskej Republike za rok 2014*, Bratislava 2015, ISBN: 978-80-89016-77-8, dostupné na: http://snslp.sk/CCMS/files/Spr%C3%A1va_o_%C4%BDP_za_rok_2014_FINAL_na_net_ISBN.pdf.
11. Bargerová, Z., Holubová, B., Hrnčárová, N.J., Karlovská, D., Kráľová, S., Magurová, Z., Mesochoiritisová, A. (ed.): *Analýza Istanbulskeho dohovoru vo svetle verejných politik SR, Možnosť voľby o.z. 2016* dostupné na: <https://docs.google.com/viewerng/viewer?url=http://moznostvolby.sk/wp-content/uploads/2017/03/analyza-istanbulskeho-dohovoru-vo-svetle-verejnych-politik-sr.pdf&hl=sk>
12. *Násilie na ženách Celoeurópsky výskum 2012* Agentúry Európskej únie pre základné práva (FRA), dostupné na: <http://fra.europa.eu/en/data-and-maps/violence-against-women-survey/survey-information>, http://www.gender.gov.sk/zastavmenasilie/files/2016/10/fra-2014-vaw-survey-at-a-glance-oct14_sk.pdf
13. Magurová, Z., Magurová, H.: *Nové pojmy v oblasti násilia páchaného na ženách*. In *Metamorfózy práva ve střední Evropě V. : Překrásný nový svět nebo ostrov? : sborník příspěvků ze stejnojmenné mezinárodní konference pořádané Fakultou právnickou ZČU v Plzni ve dnech 8.-10. června 2016 ve Znojme. - Plzeň : Aleš Čeněk, 2016, s. 366-378. ISBN 978-80-7380-636-1.*
14. Magurová, Z., Magurová, H.: *Istanbulský dohovor ako nástroj eliminácie násilia páchaného na ženách* In *Paneurópske právnické fórum : zborník príspevkov z vedeckej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov : 1. ročník.*

- Bratislava : Paneurópska vysoká škola, 2016, s. 115-122. ISBN 978-80-89453-18-4.
15. Magurová, Z., Magurová, H.: Ochrana obetí rodovo podmieneného násilia páchaného na ženách = Protection of victims of gender based violence against women. In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 2017, roč. 100, č. 6, s. 622-635. ISSN 0032-6984.
 16. Mesochoritsová Adriana: Otázky a odpovede o Istanbulskej dohovore, 2017, dostupné: <http://moznostvolby.sk/otazky-a-odpovede-o-istanbulskej-dohovore/>
 17. Národný akčný plán pre elimináciu a prevenciu násilia na ženách na roky 2014 – 2019, dostupné na:
http://www.tsk.sk/buxus/docs/dokumenty/dokumenty_socialna_pomoc/narodne_programy/Narodny_akcny_plan_pre_eliminaciu_a_prevenciu_nasilnia_na_zenach_na_roky_2014_az_2019.pdf.